

21. Протоколы заседания ВСНХ 1920-1921 гг. М: Ин-т Российской истории РАН, 2001.– 216 с.
22. Сасим, А.М. Промышленность в Беларуси в XX в. / А. М. Сасим. – Минск: УП «Экоперспектива», 2001. – 226 с.
23. Семенова, Л.Н. Ремесленный Минск на исходе XIX столетия / Л. Н. Семенова. – Минск: БНТУ, 2015. – 230 с.
24. Ярошук, С. Мелкая промышленность в условиях новой экономической политики / С. Ярошук // Белорусский экономический журнал. – 1999. – № 3. – С. 107 – 111.

ПРАМЫСЛОВАСЦЬ БЕЛАРУСІ Ё ЧАСЫ ПЕРШАЙ СУСВЕТНАЙ ВАЙНЫ

Карпіевіч В.А.

г. Мінск, Універсітэт грамадзянскай
абароны МНС Беларусі

Сем апошніх перадаенных гадоў сталі важным этапам у развіцці прамысловасці Беларусі. З 1908 па 1914 гг. тут назіраўся эканамічны ўздым: сярэднегадавы валавы рост фабрычна-заводскай прамысловасці складаў 13,9%. Толькі за 1911-1913 гг. было адчынена каля 200 новых прадпрыемстваў, столькі ж іх было ўведзена ў дзейнасць з 1900 па 1908 г. Уся прамысловасць давала ў 1913 г. ужо 20,4% нацыянальнага даходу, што на 5,4% больш, чым у пачатку стагоддзя. Размер валавой прадукцыі вырас з пачатку стагоддзя на 54% [5, с. 36-38].

У гэты час характэрнай рысай прамысловага развіцця Беларусі з’яўлялася стварэнне манапалістычных аб’яднанняў, акцыянерных таварыстваў з удзелам як мясцовага, так і расійскага і замежнага капіталу. Паступова ішло выцясненне дробнай вытворчасці. Напярэдадні Першай сусветнай вайны ў Беларусі дзейнічала 34 акцыянерных таварыстваў з удзельнай вагой 14,8 %.

Тым не менш нягледзячы на пэўныя поспехі ў 1913 г. у прамысловасці Беларусі зноў сталі назірацца сімптомы спаду. У першую чаргу гэта адчула на сябе лясная прамысловасць. На складах буйных лесапрамыслоўцаў накапілася запасаў до 50–60% замест звычайных 20–25%. Крызісныя з’явы сталі з’яўляцца і ў суконнай прамысловасці [5, с. 75].

У гэтых умовах распачатая сусветная вайна бачылася пэўнай катэгорыі прамыслоўцаў як магчымасць выхаду са складанага становішча. Тым не менш, іх надзеі не апраўдаліся. Пасля шэрагу паражэнняў пачалося адступленне рускай арміі, якое прывяло да перамяшчэння вялікай колькасці насельніцтва. Таксама пачалася эвакуацыя прамысловых прадпрыемстваў. Агульная дэзарганізацыя першага года вайны, звязаная з бежанцамі і пачаткам эвакуацыі прамысловых і дзяржаўных устаноў Беларусі, выклікала ў насельніцтва трывогу і сумятню. Аб гэтым яскрава сведчыць данясенне старэйшага фабрычнага інспектара ў Міністэрства гандлю і прамысловасці ад 22 жніўня 1915 г., у якім паведамлялася аб становішчы насельніцтва і падрыхтоўка да эвакуацыі ў Мінскай губерні [2, с. 654].

Да восні 1915 г. немцы акупавалі 1/4 частку Беларусі, дзе да вайны жыло 2 млн чалавек. На захопленай тэрыторыі сталі ўводзіцца новыя парадкі, насельніцтва было абкладзена вялікімі падаткамі. Таксама нямецкімі ўладамі пачалася праводзіцца палітыка канфіскацыі. Абсталяванне прамысловых прадпрыемстваў, працаздольнае насельніцтва, сельскагаспадарчыя і прамысловыя тавары, жывёла, лясныя багаці Беларускай пушчы вывозіліся ў Германію. Эканоміка краю была падвергнута рабаванню.

На занятай немцамі тэрыторыі амаль поўнасю спынілі сваю дзейнасць прамысловыя прадпрыемствы Гродна, Брэста, Смаргоні, Кобрына, Слоніма і іншых гарадоў і мястэчак Беларусі. Сярод прадпрыемстваў, якія спынілі сваю дзейнасць, можна назваць такія, як гродзенская тытунёвая фабрыка акцыянернага таварыства Шарашэўскага, Ваўкавыскі цэментны завод, Лідскі і Целяханскі шклянныя заводы, Пінскія запалкавая і фанерная фабрыкі, Парэцкая суконная фабрыка і іншыя. Колькасць ліквідаваных прадпрыемстваў на акупаванай тэрыторыі склала больш за трэцюю частку ад ліку тых, якія дзейнічалі тут да вайны.

У не менш складаных умовах апынулася прамысловасць неакупаванай часткі Беларусі. Па прычыне адсутнасці сыравіны і паліва, попыту на прадукцыю некаторыя прамысловыя прадпрыемствы Беларусі вымушаны былі скараціць альбо поўнасю спыніць вытворчасць. У выніку вытворчасць

прамысловай прадукцыі ў Беларусі за гады вайны скарацілася на трэцюю частку. Сваю дзейнасць спынілі амаль усе прадпрыемствы дражджавой, вінакурнай, дрэваапрацоўчай прамысловасці [4]. Выпуск грамадзянскай прадукцыі ў Беларусі складаў у час вайны толькі 12-16% даваеннага ўзроўню. Па прычыне мабілізацыі на фронт уладары прадпрыемстваў таксама страцілі значную частку кваліфікаваных працоўных.

У гэты ж час прамысловыя прадпрыемствы сталі адчуваць і няхватку фінансавых сродкаў. Пачынаючы з ліпеня 1914 г. банкі Беларусі амаль спынілі выдачу крэдытаў на гандаль і прамысловую дзейнасць. Буйнейшыя манапалістычныя аб'яднанні з пачаткам вайны пачалі абмяжоўваць крэдыт і ўзнімаць цэны. Пры гэтым яны сканцэнтравалі ў сваіх руках кантроль за вытворчасцю і збытам важнейшых тавараў.

У выніку гэта прывяло да таго, што ў першыя месяцы Першай сусветнай вайны каля 20 % усіх дзеючых на тэрыторыі Беларусі прамысловых устаноў спынілі працу. Больш за ўсё гэта закранула дрэваапрацоўку (61%) і цагляную прамысловасць (31%) [5, с. 90].

З другога боку, патрэбы фронту прывялі да пераарыентацыі некаторых прадпрыемстваў. Яны сталі атрымоўваць заказы ад ваеннага ведамства, сумелі нават расшырыць сваю вытворчасць. Напрыклад, віцебская фабрыка Калбаноўскага да канца года 1914 г. павялічыла колькасць працуючых рабочых амаль у 2 разы. Таксама амаль усе тытунёвыя фабрыкі Беларусі працавалі цэлы дзень без перапынку. Значна павялічылі выпуск прадукцыі швейныя, абутковыя, металаапрацоўчыя і іншыя прадпрыемствы. Так, многія скураныя заводы да канца 1914 г. павялічылі колькасць рабочых амаль у 2-3 разы, адпаведна павялічыў і рост вытворчасці.

У сваю чаргу ўзрастаў попыт і на харчаванне. Гэта прывяла да таго, што многія прадпрыемствы, у першую чаргу – вінакурныя, якія былі зачынены напачатку вайны, пачалі прыстасоўвацца да выпечкі хлеба і вытворчасці сахароў для інтэнданцтва. Таксама ў Беларусі ўзнікаюць прадпрыемствы па вытворчасці мясных кансерваў.

Акрамя гэтага, адбываецца перавод прадпрыемстваў металаапрацоўчай прамысловасці на вытворчасць боепрыпасаў, ваеннага абсталявання, транспартных сродкаў і іншых вырабаў для

патрэб фронту. У гарадах і мястэчках адчынялася вялікая колькасць тэхнічных майстэрняў, розных складоў і баз. У артылерыйскіх і авіяцыйных парках на тэрыторыі Беларусі былі заняты некалькі тысяч рабочых.

Беларуская прамысловасць адыграла значную ролю ў забеспячэнні рускай арміі харчаваннем, абмундзіраваннем і некаторымі іншымі відамі ваеннага аснашчэння. У цэлым, на прадпрыемствах, арыентаваных на вытворчасць ваенных заказаў у 1915 г. працавалі 25,6 тыс. чалавек, альбо 2/3 усіх рабочых цэнзавай прамысловасці Беларусі [5, с. 93].

Напрыканцы мая 1915 г. адбыўся IX з'езд прадстаўнікоў прамысловасці і гандлю Расіі, на якім была вылучана ідэя стварэння ваенна-прамысловых камітэтаў. Мэтай іх стварэння было аб'яднанне, у першую чаргу, дробных і сярэдніх прадпрыемстваў для забеспячэння патрэб фронту. У чэрвені гэтага ж году быў створаны цэнтральны камітэт на чале з А. Гучковым.

На тэрыторыі Беларусі было створана 8 такіх камітэтаў у Мінску, Віцебску, Гродна, Магілёве, Слоніме, Пінску, Гомялі, Віцязьску. 19 ліпеня 1915 г. у Вільне быў створаны Паўночна-заходні ваенна-прамысловы камітэт. Ён аказваў значны ўплыў на дзейнасць заводаў, фабрык і майстэрняў, якія абслугоўвалі Заходні і Паўночны франты. Мінскі ваенна-прамысловы камітэт размяркоўваў заказы сярод прадпрыемстваў гораду і губерні. Да эвакуацыі гэтыя прадпрыемствы выраблялі станкі, помпы, корпусы для гранат і снарадаў і г.д. Аднак, у сувязі з набліжэннем фронту ваенна-прамысловыя камітэты не паспелі развярнуць шырокую дзейнасць па арганізацыі вытворчасці. Іх новай задачай стала правядзенне эвакуацыі [1, с. 441–442].

У сувязі з наступам нямецкай арміі ў 1915 г. пачынаецца эвакуацыя прамысловых прадпрыемстваў Беларусі. Сярод эвакуіраваных прадпрыемстваў былі мінскія металаапрацоўчыя заводы фірмы “Тэхнолаг”, Якабсона і Ліўшыца, заводы Янішэўскага і Шышло, Майзельса і Шалапанавы, Бушчунава. З Мінска таксама былі эвакуіраваны буйныя фабрыкі па пашыве абмундзіравання і абутку для арміі. Іх дзейнасць была адноўлена ў Маскве, Яраслаўлі, Харкаве і іншых гарадах імперыі. Усяго ў 1915 г. з тэрыторыі Мінскай, Магілёўскай і Віцебскай губерняў было эвакуіравана 29

прадпрыемстваў [5, с. 94].

Прамысловая буржуазія атрымала выгаду ад ваеннага становішча. Яна выкарыстоўвала ваенныя заказы для свайго абагачэння. У гады вайны назіраўся рост прыбытку ўладальнікаў фабрык і заводаў. Напрыклад, прыбытак Рэчыцкага провалачна-цвікавага заводу вырас у 1916 г. у 16,2 разы ў параўнанні з 1913 г. За гэты ж перыяд прыбытак віцебскага аптычнага заводу Зеліга павялічыўся ў 5 разоў, полацкага паравога млыну братоў Левін – у 5,6 разоў, паравога млына Булгака ў Слуцкім павеце – у 8,8 разоў, лоеўскай фабрыкі сухіх фарбаў Кандакова – у 3,8 разоў і г.д. Рост звышпрыбыткаў ад ваенных заказаў прывёў да канцэнтрацыі капіталу ў руках невялікай групы манапалістычных аб'яднанняў. За гады вайны гэта прывяло да павышэння канцэнтрацыі прамысловай вытворчасці ў Беларусі.

Вайна аказала ўплыў не толькі на развіццё прамысловасці Беларусі, але таксама і на гандаль. Вайна прывяла да падзення гандлю лесам, так як буйнейшыя заходнія рынкі былі адрэзаны ваеннымі дзеяннямі. Таксама назіралася скарачэнне аб'ёмаў экспартнага гандлю льном, аднак гэта не мела ў параўнанні з лясным гандлем катастрафічных маштабаў, паколькі існаваў вялікі попыт на лянную сыравіну з боку Маскоўскага прамысловага раёну. Тым не менш гандлёвыя абароты льну толькі ў Віцебскай губерні скараціліся ў 2,5 разы — з 12,5 млн руб. у 1914 г. да 5 млн руб. у 1915 г. [3, с. 34—35].

Акрамя гэтага, адзначаўся недахоп тавараў, якія ўвозіліся ў Беларусь з расійскіх губерняў. Адною з прычын гэтага стала абмежаванне перавозкі неваенных грузаў па чыгунцы. У канцы 1915 г. запасы асноўных харчовых тавараў у гарадах Беларусі не дасягаў 1/5 ад нормы. Асабліва складанае становішча назіралася ў Мінскай губерні, а таксама ў Віцебску. Прыватныя гандляры скуплялі харчовыя тавары, а затым перапрадавалі іх па большай цане. Улады імкнуліся выправіць цяжкае становішча з забеспячэннем насельніцтва харчовымі таварамі, аднак ім не ўдавалася захоўваць фіксаваныя таксы на тавары. У 1915 г. індэкс цэн адносна 1913 г. склаў на харчовыя тавары 1,17%, а на непрамысловыя – 1,53% [3, с. 39]. У сапраўднасці да 1917 г. у

параўнанні з 1913 г. цэны на харчовыя тавары выраслі ў 5-8 разоў.

Нягледзячы на тое, што ў пачатку ХХ ст. па ўзроўню прамысловага развіцця Беларусь адставала толькі ад індустрыяльных раёнаў Расіі, а тэмпы развіцця прамысловасці тут былі больш высокія чым у сярэднім па імперыі, ужо ў пачатку вайны беларуская прамысловасць панесла цяжкія страты. За гады Першай сусветнай вайны прамысловасць Беларусі была адкінута назад. Колькасць прадпрыемстваў цэнзавай прамысловасці ў 1917 г у параўнанні з 1913 г. у Ўсходняй Беларусі скарацілася з 822 да 297, альбо ў 2,7 разы. З 690 прадпрыемстваў Мінскай, Магілёўскай і Віцебскай губерняў да 1917 г. працавалі толькі 458. Аб'ём валавой прадукцыі беларускіх прадпрыемстваў склаў каля 15-20% да ўзроўню 1913 г. [6, с. 564].

Крах царызму не прынёс станоўчых змен для эканомікі Беларусі. Спроба дэмакратычных пераўтварэнняў з боку Часовага ўрада поспеху не мела. Прамысловая буржуазія выступіла супраць усякага ўмяшальніцтва дзяржавы ў сферу прамысловасці і размеркавання. Таксама не мела поспеху і палітыка рэгулявання цэн, барацьба са спекуляцыяй і інфляцыяй. Была правалена спроба ўвядзення дзяржаўнай манополіі на гандаль хлебам. Фактычна спыніўся збор падаткаў. На фоне гэтага ўзрастаў дэфіцыт дзяржаўнага бюджэту, павялічваліся дзяржаўны доўг. Усе прадпрыемствы Часовым урадам мерапрыемствы не змаглі палепшыць сацыяльна-эканамічнае становішча ў краіне.

Першая сусветная вайна аказала гібельны ўплыў на эканоміку Беларусі. У часы вайны адбываўся спад вытворчасці, разбуралася прамысловая база. Назіраліся структурныя змены ў галінах прамысловасці. Шматлікія негатыўныя сацыяльна-эканамічныя працэсы прывялі да сацыяльнага выбуху і істотным зменам у жыцці беларускага грамадства.

Выкарыстаныя крыніцы і літаратура

1. Гісторыя Беларусі: у 6 т. / рэдкал.: М. Касцюк (гал. рэд.) [і інш.]. – Мінск: Экаперспектыва, 2007–2011. – Т. 4: Беларусь у складзе Расійскай Імперыі (канец XVIII – пачатак ХХ ст.) / М. Біч [і інш.]. – 2007. – 519 с.

2. Документы и материалы по истории Белоруссии (1900-1917 гг.). Том 1.; под ред. В.Я. Перцева / АН БССР. Институт истории. – Минск, 1953.

3. Михневич Л.М. Торговля Белоруссии (1900-1970 гг.). – Минск: Наука и техника, 1973. – 224 с.

4. Нацыянальны гістарычны архіў Беларусі. – Фонд 311. – Воп. 1. – Спр. 72. – Спісок фабрык і заводоў, сокративших производство с 20 июля по 1 ноября 1914 г.

5. Экономика Белоруссии в эпоху империализма (1900–1917) / под ред. Г.Т. Ковалевского [и др.]. – Минск: Изд-во АН БССР, 1963. – 420 с.

6. Энциклапедыя гісторыі Беларусі: У 6 т. Т. 5. М – Пуд / Беларус. Энцикл.; Рэдкал.: Г.П. Пашкоў (галоўны рэд.) і інш. – Мінск: БелЭн, 1999. – 592 с.

ВІЛЬНЯ Ў ПАЛІТЫЧНЫХ ПРАЕКТАХ І ЛІТАРАТУРНЫХ ТВОРАХ БЕЛАРУСАЎ ПАЧАТКУ ХХ СТАГОДДЗЯ

Кедрык Т. В.

г. Мінск, БНТУ

Вільня з’яўляецца шматкультурным горадам, дзе можна знайсці знакі гістарычнай прысутнасці многіх народаў, але для літоўцаў, палякаў, яўрэяў і беларусаў Вільня стала горадам, поўным нацыянальных знакаў, сімвалаў і міфаў. Па словах паэта, літаратуразнаўцы, лаўрэата Нобелеўскай прэміі і сьлыннага віленчука Чэслава Мілаша: “У Еўропе няшмат гарадоў, якія б падлягалі пад такую міфалагізацыю, як Вільня. Пад міфалагізацыяй я маю на ўвазе гістарычныя легенды, неабавязкова адпаведныя фактам. Гісторыя гэтага гораду такая дзіўная, што проста пераносіцца ў казку. Так здаралася неаднойчы, і легенды змяняліся ў залежнасці ад таго, хто іх апавядае: літоўцы ці палякі, яўрэі ці беларусы”. [4, с. 67]

У XIX – пач. XX ст., калі ва Усходняй Еўропе ішоў працэс фарміравання мадэрных нацый, кожны з народаў, які здаўна пражываў на тэрыторыях былога Вялікага княства Літоўскага, ствараў корпус уласных нацыянальных сімвалаў, пантэон герояў і “месцаў памяці”. Так кожная з нацый “уявіла” (калі кіравацца вызначэннем нацыі Б. Андэрсана як “уяўнай супольнасці”) Вільню